

H33-10.

1.

G. K. Lelep

Turgun ooru

Сазыев М. Н. көчүргөн

СБЛ-н Ойрот-нелыги
Ойрот-Тура 1934 г.

Алт.
3-443

G. K. Lelep.

Turgun oogu

n 873.2

Г.П.Б. в ЛНГР.
Ц. 1934 г.
АКТ № 594

Ojrot-Tura 1934 ç.

Кыскарта айткан сөс

Turgun ooguńyń bicigin (broşjura) 1928 çyldagъ съкапънаң, çаңь өс-көrtip сьgargaң, çаңь уuredy аајънса çemelgen козылтау. Бу bicik kol-hoznikke, sovhoztың işmekçizine turgunaң кооруланар voluş volor, kanaj-da kiceenerin, oogu malды emdeerin, turgun nedeң ulam (epizotija) volьp turganьп аајлар, ајдыр verip çat.

Бу broşjura bicik zivodnovodtorго, brigadirlerge, sanitarlarga kol sa-laazьп çetirer, çenemel rukovodstvo volor ucurlu.

Turgun çuguzьның korkuştuu nezinde

Turgun dep ooru syreen çuguştu neme. Ol ancadala uj mal la soc-konьң ortozьnda, çenil tarkap çat, urakta çerge тың tyrgen çajьыр çat. Emdigi өjde çaan zivotnovodceskij sovhoztor lo kolhozньj tovarньj ferma biriken kijinde, turgun ooru mal öskyrerine tybek çetireri toktogon. Ondьj-da volzo, onь ordьnaç çok etpegen, bir le kicinek açaarunь voş өjdeң өj-gө ojto katap tavььыр тыңььnaç da ajavas.

Revoljutsijadaң ozo taңьnaç çatkan çurtxozjajstvozьna çaan cьгьm edip, mal öskyrerine karşuun çetirip turgan. 1910 çьlda Rossijada turgun dep oorudaң oorugan çoon uj maldьң toozь 3 millijonnoң aşkan ol çu-guş oorudaң (volgon) cьkan cьгьmь kөdьre akcaа vodoordo 25 mil-lijon volgon.

Ondьj çaan cьгьm hozjajstvodo nedeң ulam volgon, neniң ucun kolhoznikter, sovhozтьң işmekcileri, vaza taңьnaç çatkandar bu çuguştu turgun la kyun kajral çokko tartьzar ucurlu.

Baştapkөrgөndө, turgunnaң tyrep, cьгьmdaььp turganь vildirbej çat. Turgunaң maldьң eki nedeleden azьra oorup turganь as dep çat. Tur-gunaң ölyp turganь as, 500-1000 toolu oorugan maldaң өlөri bir maldaң өtrөj çat.

Turgun oorudьң bu mьndьj kizee baştapkь tuzunda çamanьn as çe-tirip turgandьj volup көryneri ucun ozogь çьldarda krestjandar mьnaььp sananatan turgun dep oorudьң çuguzunaң korkoğьda çok, ol ondьj la kor-kuştu ooru emes, onьң ucun onь la çenizergede kerek çok. Kaan başka-ruzь vaza onoььp, көyp turgan, mal saducьlardьң-la astamcьlardьң vьdy-ryp turgan izin korulap turgun dep ooru la çenizer işti өtkьrbej turgan.

Turgun dep ooru zivotnovodstvo keregine ondьj çamanьn çetiräes neme-ve dep, çartьna cьгaldar.

Çurt hozjajstvоньң maьь oo cьгьp turgan ne le çьzyp çьyp cьгьmьn toltььp turganьnaç emes, çe kacan ol hozjajstvogo kirelte veip turza, ol tuşta ol hozjajstvogo vaalu volup çat. Turgun dep oorudьң bu kel-tegejinen, onьң edip turgan cьгьmьla, şogьn vodoor volzo, ol çuguş ooru şogьn çetirbej çat dep ajdarga volvos, onьң ekonomiceskij çanь-naç çetirip turgan şogьn kazь la turgun dep oorudaң oorugan maldьң kan-ca, kanca on salkovojlorgo vodoor kerek. Onь çenilge vodogon vodol-golor көrgьzyp çat.

Turgunaң oorugan ujdьң sydi kemineң astap çat, bir ujdьң çьlga 1200 litr saap turgan volzo, 10 protsent, ol emeze 120 litrga astap çat dep çartap agandar.

Оноң вашка сытты уј турғуннаң ооруган өјдө edin салыр, 40 kilo-gram krezi astap çat,

Turgun dep ooru tušta ancadala oorujtanь, tili, taңdajь, erdi le, vashtra oozьnьң ici volor, vis тьнаң арь көрели, Ol tuzunda ooru mal katu (kursak) azral çip volvoj çat, ol tušta ooru maldьң тьнп алып каларьна çьmzak, çedimdy azral-kulur, elgenti kerek volup çat. Anajdarda ol tušta-gь ooru malga verip turgan vaalu produktalar onьң, et le, syt produktala-rьп көрдөдөргө varьp turgan emes, çaңьs la onьң тьнп алып каларьна volьp çat.

Оноң вашка турғуннаң ooru tuzunda voos mal ara салыр çat, төрөгөн kijinde balazь vodu çyrymi çok volup олып te çat.

Çurt hozjajstvonьң çaan сьгьmdарь, turgun dep ooru tavьlgan tušta, turguskan karantin la çava volup çat. Bastra сьгьmdь vodop kelze, турғуннаң сьгьmdәләр тургань bir çoon uј malga çys salkovojdoң азыр çat. Onьң usun turgun ooru temdektelip keleri le tekši çajьlgalakta mal ooru-galaktia turuzar kerek, savxoztordo, kolxoztordo таңьнаң çatкан çurt hoz-jajstvodo, onь çek çok ederin kiceer kerek.

Turgun oорудьң çuguzь kandьj aajlu volup турганьң

Turgun dep ooru syreen kicinek, çaman çokьsь mikrovtон ulam volьp çat, onь mikroskop dep tranavaј өtkyre көрзө, kicinegi arga çok mikrova çyk le көryner. Ooru maldьң turgun oорудьң ancadala çuguzь, maldьң oozьnьң icindegi torsoktorьnda la tuјgaktарьньң ortozьnda volup çat. Ol torsoktor çanaagan saјьп çarьlьp turar. Onьң usun torsokton akkan suјuk neme aььškaпьnaң ulam cilekeji, көstiң çazь, ooru maldьң сьсқан vогь çuguştu volьp çat.

Kadьk mal-la ooru mal kozьla la (çьtazьp, çalazьp), турганьнаң ulam oорудь kadьk maldьң oozьndagь çьlçirьk ovoloçkozьna mikrovtu cilekeji азыра voj voјьna çuguşturьp çat. Mal çaңьs-ta kazagada turgan volzo, çut kypиң сьгь la turgun oорудьң mikrovtu keјdi tartьnpьp, oорьгьнаң maat çok.

Kөр çaпьnaң oорудьң mikroptorь valulu tere өtkyre, oozьnьң icinde çьlçьkaj ovoloçkozь, vaza azral odor, sugat төzөgi, malga kerekty tudьnar çepsel, onоң do өskө nemeler, азыра турғуннаң torsogьnьң suјuk nemezi le cilekeji le, ol emeze vогьnaң арь volup çat

Malcьlardьң, koldorь kijimi vaza çaantaјьп kadьk malga, ooru maldьң turgun oорудьң çuguzь veriler ep çolь volьp çat.

Oпојьp oорудь bir çaпьnaң ooru mal voјьvaza oорудь tarkadьp çat, bir çerden vaza bir çer-çerge көcyyp ajdaarda, temir çol lo tartarda, çaпьs kazagaa cedendeerde, çaпьs sugattan sugarganda, vazarda mal voj voјь çuuktaşsa tarkadьp çat; bir çaпьnaң oорудь tarkadьp тургань, azral өttөk, çaş tereler, tyk, syt, vaza malcьlar la uј saap turgan doјarkalar азыра tarkap çat.

Turgundь kerekсives тьndular, temdekter ajtsa, iјt onь vaza çeңil tar-

kadьp çat. Turgunьdь mikroвь vasьm elьves, tьnь bek neme. Etok ortozьnda ol 30 kunge четre emeze onon azьra elьvej cyrer, uь la mal turatan kazaga- ньdь stenezinde bir cьlga четre, çerde le suuda 20 kunge четre, maldьn ty- gunde 30 kunge четre. Onon eskө bir kanca өjgө oорup cазьlган mal- дьdь cьскan vогьla-da kozo cьгьp turar.

Өrө aьdьlган turgunьnь mikroкторьньdь svojstvozьnаң ulam, onьdь cарььнарь velen. Hozjajstvoньdь ceden icinde, vastra cуртьnь malьnda, bir malga oору тавьlза, onь turguzala emdep cок ederge керек nениң ucun deze ol turgun oору таркар, cаьlьp çatкан cуртьnь, kөлxoz, sovхозьnьdь көdy- re malь oогьp.

Turgun oорudaң kem oогьp

Çoon uь maldаң eskө turgunaң koj. cocko oогьp, kezik birde cьlky da mal oогьp.

Kizi, ancadala ook valdar onojьp-ok turgun oору cugup oогьp verer. Uь, koj, cocko voьь-voььna cугуштар, koj, cockonь, cocko uьdь oьto tes- keride volor. Turgunьdь mikroвь cockonьdь organizmazьn azьra өdip, voььn- ньdь karшu svojstvozьn tьndьp çat, kanьk kalgancь өjde cартар algandar, onьdь ucun cockodon cугушкан turgun oорulu uь, vaза uьdaң cуkanьndьj emes, tьd oорup çat.

Turgunnaң oогьp cазьlган mal bir kezek өjgө (cьlga четre kezikte cьl azьra) kattap oору tijgenin sesves. Kezikte ol ok mal kьska өjdiң tur- kupa turgun oору-la kanca-kanca katar oогьpь vildirtip çat.

Oo u enezineң turgun oору onьdь yreninede verilip çat Ondьj tuzun- da vozu turgun oорulu cьгьp көp cаньnan, өlyp te çat.

Oорudьn (keveri) temdegi

1-кь cурuk: Çoon uь maldьn таң- даьдьndaгь torsokторь-la valularь.

Malga turgun oору vaalu, terezi cара tьmalganьnaң azьra tereziniң kandьj bir soььlgannьnaң oozьnьdь cьl- cьgьk ovolockozьnьdь kemdy cери, ke- zik birde celdiniң-le, tuьgagьnьdь ke- mi azьra cugup çat.

Turgun oорudьn mikroвь kirgen cерinde torsok vьder, ce ol torsok тавьlган tuшта, maldьn temperatura- zь da көdyrylyp çat, onon eskө kandьj bir temdegi bildirvej çat.

Torsokton aрь turgun oорudьn mikroвь kanga өdyp, onon aрь kan- la kozo vastra edine cаьlьp torsok- торь vudyp oьto kattap torsojьp çat (olor көp savazь oozьtьdь icindegi cьlçьgьk ovolockozьnda-la eki tuьgak- tьd ortozьnda volor).

Turgun ooru çykan kijnde wařtarpkь øjde onyñ birde temdegi bildir-
ves. Mal salgantьp oorup ta turgan wolzo, tьř wudyzi kadьk maldañ ьlgaazь
çok. Ooru çykan kijnde 3-5 kyniñ kijnde wařtarpkьzьna çart çьgьp turgan
temdekteri bildirer. Ozo wařtar kaltraak (izy) tijp, onoy ulam maldьñ kur-
sak çiiir kyuni çogolo berer.

Onoy arь oorudьñ ødyp turganь, çyzyn çyur maldardьñ, çanь ta-
wьlьp turganь wařka wolor.

Çoon uј maldьñ oozьnyñ iси oorьgьt kursak çiiir kyuni çok wolorь-
nan, kerşeneri araj wolgonьnañ wařtalьp çat. Onoyьp oozьnyñ icindegi
çьlçьrkaj owolockozьnyñ oorьganьnañ ulam kursaktь araj çajnar, waza
onoyьp ok tap la azyьp çat. Kursak çivej turgan tuřta oozьn ulam acraј
turar, oozьn acsada. çaryldьp turganь bildirer.

Soondo ooru çaandagan kijnde maldьñ kursak çiiiri sranaj toktop çat.
Turgunnañ oorugan uј arь veri wasvaj, bir çerge kyjmkьtaj, kozin çanьs
çerge kьlajta koğyp alala turar, oozьnañ řilekeji řyurep, cicke uzun ucuk-
çьlap çøjilip turar. Ooru mal suzaçkaj wolor. Syt bereri kenetijn tartьlar.

Erdiniñ ystynde ic çanьndağь, waza
tandajьndağь çьlçьrk owolockazь (çuka
terezi) izy kurgak kyşkьlym øndy wolor.
Oozьn askan kijnde çuulup kalgan řilekeji
tьřtьla kořtoñ ağьp turar. Oorьgan soon-
do 2-4 kynunde erdiniñ-le wyleziniñ ic çan-
ьnda, oozьnyñ tiř çok ystygi welyginde,
tiliniñ sьrt la kujularьnda waza çaagьnyñ
øregi ic çanьnda, çaanь kuzukca onoy
emeř çaan kicyly, çaandu torsoktor wolor
çat. 1-3 kyniñ wazьnda torsoktorь çazьlьp,
olordьñ ordьna suulantьp turar, syreen
kьzyl oorunkaj tereç emes walular artьp
kalar. Udavaj 2-5 kynde ol walular tuј
wudyp, mal çazьlьp øndøne berer.

2-ci çuruk: Ystyndegi eegi-
niñ tiř çok kьrьndağь, tur-
gun oorudьñ walularь.

3-ci çuruk: Çoon uј maldьñ
ooru tuјgağь.

Tuјgaktьñ ooruzь koř savazь oozь-
nyñ iси oorьganь la kozo çanьs øjde wolor
çat. Tuјgak ooruzь wařtalganda mal aksap,
wazьp wolyoj albadanьp wazьp turar, anca-
dala tys emes, katu çerge wazьp wolyoj
turar. Tuјgak-la tereniñ tawьřkanь, tuј-
gaktьñ ortozy izip, tižip, ønzyrkej wolor, 1-2
kynen tuјgaktьñ ajьzьnda, oogoř torsoktor
tawьlьp, kijnde olor çyre çaanap, çerdin
kuzugь kreezi wolor. Ol torsoktorь çazьlgan
kijnde waza oozьndağьdьj walular wolor.
Koly widundağь walularь, oozьndağьzьndьj
wasьm çazьlьbas. Tuјgaktьñ (ajьzьna) orto-
zьna kirgen wok, walkař, kumak tuјgaktь
waza oorьdьp çat. Turgun oorudañ çazьl-
za da waza uzak aksap çyurer.

Turgunның torsoktorь ujdьn җeldindegi emcekterinde vazalьp җat. Ol tuzunda ujdьn җeldi vastra tizijr, torsoktorьnьn җaнь kьzartьp, oңzuret- tip turar, vudyp turgan sydinin kemi toozь astar varar, oңi sarь. җыҗьгьк, аскытм volьp, belen-le асьj verer, sarҗuu vасьm sogьlvaj turar.

Saar turgan uј җазьlgan kijnde sydin kaza katap kozup turar, kozьl- za da, vaza teregencө, kadьk tuzundagь verip turgan sydine җetves volor.

Turgun оору җапыс өјдө, оозь, буттарына la, җeldine tijer emes. Kezik bir de җапыс la оозьn, kezikte оозьn-la vuuttarьn, emeze җeldin ооруdar.

Koj, ecki vaza turguntьp җat, arazьnda turgun tijzede, bildirvej ödup җat. Ol kacan оозьnьn җилҗигьк ovalockazьnda-la volgondo, җeңil ödup җat, turgunньn kicinек torsoktorь tavьlza da, ооруnkaј emes volьp, ödup җat. Җilekej җaan җуутевеј kavҗagaj җogolьp җat.

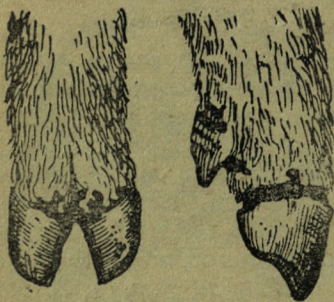
Tujgaktarь, vaza җооп ujdьn tujgagьn җьlap ооруьr, torsoktorь vaza cik җok оогоҗ volor, vaza, җaan udavaj җogolьpkalar. Kojlor aksaarda vaҗtap uyri- neң artьgьp turar. Soondo оору maldar kьjмьктanarьnaң җaalurьp, kursak- ьt tizelenip аьp җijirler. Turgun оору tijgen maldь aјas oј tuzunda, koj- lordь kurgak tөzөkty seryyp kazagada turgandьj, odor-do amьr, ol eme- ze uraak aјdavaj turgussa, оору kacanda volzo, җeңil ödup җat.

Җe maldь taҗtu, valkaҗtu җol-la, kesken kьranьn ordь-la aјdaza, eme- ze kojlordь valkaҗtu җerge tudar volzo, ödup turgan оорузь тьньr, tuj- gaktarьna tijgen оорузьnaң ulam tujgagьnьn sөөk kadь tyzyp te kalar.

Boos tizi kojlor urada salьp җat.

Cockolordьn көр җапынaң буттарыньn uctarь ооруьr оозьnьn ici deze җaantajьn ооруvas. Oорузьnьn temdegi kojlor ооруьr turgan оорудьn tem- degine туңеј volor. Oозь ооругan tuҗta torsoktorь tumcugьnьn vazьnda, tilinde, taңdaјьnda җьgar, arazьnda olorь kyulenin җьmьrtkazь krely volup җat.

Cockonьn emcek emip turgan valdarь turgunga belen seskir volor. Olor оору җukan kijnde 2-3 kynen ölyp җat, оору җukan kijnde-de ölyp turganь as emes.

4-ci җuruk: Turgun оору tijgen cockonьn tujgaktarь.

Turgun оорудьn җaman vudymi

Turguntьp ооругan 1000 maldaң ölyp turganь 1-2 artьk emes. Ol оору җeңil tuzьnda onдыj volьp җat. Җe kezik bir de turgun оорудьn тьньr, җamandanьp tu- rarь var. Ol tuzunda maldьn ol оорudan өлөri 50-70 protsentke җedip җat.

Turgun оору җamandanьp-тьньr tur- gan tuҗta maldьn өлөri keneteijn volьp җat. Onдыj keberly оору tuzunda maldьn cenezinin җogь vildirer, тьньзь uurlap, kijn җапыn (paralic sogьp) kьjмьktadьp volvoj varar, ol tuҗta өлөri kavҗagaj volьp җat. Oору mal оорузьnaң җакшь volorь vildir- tip-te kelze, kenetijn ödup varar.

Bozulardıń ooruзь көр қаһнаң иур волур қат. Олордың оорузь қасап да волзо, қаһнаңла, ісегелеріне қажыр қат. Оорудан өлур турғань қаантаһьп суреен көр волур қат.

Турғун оорудан қазыған мал көр қаһнаң бир қыла қатар оорғвас.

Турғун оорудь емдеери

Турғун оору көр қаһнаң, қеңіл өдип қат, ол тушта малдь емдеерге керек қок волур қат. Ол тушта оору малдардь қакъь кісеер көгур, ару-сек тудар қаһнаң шінзілеер керек. Олордь ару кейде, ару сек, курғак төзөктө тудар, туғактарьп ськ тоң-ла валкастаң северлеер керек.

Турғунтыған малдың оозында валулу-ла оозының ісіндегі қысығьк оволоскозь торсоһур қалған исуи, оору қок-ко кату курсак қір волвој турған волзо, қьмзак-ла, қедимду курсак верер керек. Қасап малдың температуразь (изуу) өрө волзо, ол тузунда оо ісерин уксус коқсон ару суу верер керек, бир көнөк сууга 1-2 қалбак козьр. Сокolor ооруган тушта сьтті тьң кьуңгеріп ісіп қадьлар.

Малдың оору оозьп арулар, қаантаһьп қажур турар керек. Онь қажнаған қылу суу ла емезе креолин деп неме козор (бир полуштор сууга 1-2 қалбак козьр). Оость резиновьј sprintsovka ла қажарга ер-ту волор.

Оость дезинфексия едер неме ле қажанда тuzалу волур қат, темдек-тегезин, маргантсево-кисльј калиј бир грам бир литр сууга, квастсь 20-30 грам бир литрга, 10-20 серньј кислота бир литр сууга.

Туғактарьп оорутваска олордь озо азындьра, ару tudup қаантаһьп қунур, ару төгет-ле сырқуштер турар керек.

5-сі қурук: Турғуннаң ооруган тил. Оору терезі соһьлур, тузур қат.

Туғактарьна оору тиген соондо, озо вақтар олордь ару tudарьп кісеер, өрө айдьлған аажьна дезинфексия едип, rastvorlor-ло қунур, vaza сыртетенте севетен ем ле сыртыр сееп турар керек.

Нафталин ле јодоформ деп емдер, қакъь едип қат, курғадатан немелер див ағастьң сөвирезиниң ле ағаш көмыриниң пороқогь волур қат. Тьң оору тузунда ару вөш лө таңур салар.

Қелди ооруган тушта онь самьнду суу ла vaza 2-3 протсент. vornој кислотаңьд сејдемиле қунур, ару tudup қат. Torsokтың кийнде вьткен валулаһьп, tsinkovьј сырқуш ле сыртер керек, артеклада садьр қат, ол емезе vornьј

vazelin le (vornıj kislotanıñ bir ulyun alıp, onı vazelinniñ 9 ulyzile alyştıryp çat).

Çeldi oorugan tušta maldı tıñ kiceep korer kerek. Çeliniñ syt tamı-
rı (çeldi) turgunnañ oorugan soondo artap syt tuşveji varar. Ujduñ çel-
di oorugan soondo sytti tıñ tartılyp çat, onı çaantajyn (2-3 castıñ va-
zında) saap turar kerek.

Uktu vaalu produktivnıj maldı turgunnañ korular kereginde, turgun
oorudañ çazıp alar kereginde ooru-la turuzar sıvoroťka dep em le emderi
çakşy çarap çat, Sıvoroťkonıñ em edip emdeer kereginde, ooru çanı la
vaštalar tušta primenjat' eder kerek. Sıvoroťkonıñ rajonıj vetvras azıra
aldırar kerek.

Kolhoz lo sovhozko turgun ooru kjdirves kereginde korulaar meralary

Turgun oorudıñ çuguzı çanıñ mal azıra tarkap turgan emes, kizi,
ijt, kizke, baza eñeñ, tyk, onon do öskö ooru malga çuuk tudunar kavy-
nar nemeler azıra volıp çat. Turgun oorudıñ mikrobtory vasyñ eñves
tınyñ vek usun eñeñ, çöp, tyk nemeler-le malga uraktan, uzak çorıktan
ulam çajlyp, tavlyp çat. Onıñ usun ajlandıra, çuugunda turgun ooru
çok-to volzo, onı kacanda undıvaj, vastra kollektiv le yzyk çok-ko ooru-
dañ korulanar meralardy şuur, ötkyzerin kiceep kerek.

Onıñ meralary mundıj:

1. Ne le kolhoznik sovhoztıñ işmekcizi, malga kamaazy çok-to vol-
zo, turgun ooru degeni kandıj aajlu neme, onı-la tartızarıñ çakşy bilere-
ge kerek. Ol epizotije le knizkeden körup bilerge kerek, onıj knizke
çok volzo, turgun oorula tartızatan meranıñ mal emcizineñ surap, ajtylyp
alar kerek.

2. Ne le kolhoz sovhozko çaantajyn çart bilip turarga kerek, ajlandıra
çatkan çurtyñ malında kandıj çuguştu ooru varın. Onıñ usun yzygi
çok voj voj til alylyp, çartazyp turar kerek.

3. Xozjajstvozı turgun oorudañ korulanarga karantin turgussa, ol
meroprijatija çaan tuzalu volıp çat. Onıñ usun kolhoz sovhoztıñ çerine,
tuura çerden öskö çoškıp eezi çok mal vastırbas kerek, çanıñ mal alza, ol
maldı bir 30 kunge çetre, vojnyñ azıj malnañ vaška turguzyp azırar
kerek.

4. Kolhoz sovhoztıñ tuğan çerin azıra, ajdudıñ malı eñer çaan
trak çol volzo, mal odorlodor kavyrar çerdi ol çoldoñ uradar kerek. Ajdu-
dıñ malın azırar şugarar çerdi vaška añılap verer kerek, ol añılap ver-
gen çerge vojnyñ malın vozotvos ucurlu. Ajdu malnañ ooru sezikty
volzo, mal tolup albas kerek.

Baza oo yzeri turgun oorudañ MTF korulaary

MTF malın, kolhoztıñ malna koşvoj vaška turguzar kerek. Onı
mıñajda eder kerek:

a) odorън, sugadън ваъка;
в) одорго вагар ваъка (çer le) çol-lo ajdar, ol çolgo øskø mal (vozotvos) vastъrvas kerek;
v) MTF çerine øskø çyrgyspes, cedenine-de øskø vaъka mal kidirves kerek.

2. Beletegen azralъ, aңly vaъka çerde volor kerek. øskø mal kirip volvos edip, vek ceden tudar kerek. Oпы тьнајър eder:

a) MTF малънъд бир çylga çijr ølønin (savkan) çerinde ovoozъ la temdeker, aңlylar verer kerek;

в) ol ølønди кьşkьда tartъr azrajtan volzo, çurtyң mal kazaga cedenineç vaъka çer taldar, aңly vaъka cedenge ol ølønди tartъr tyzyrer kerek. Ol azral la çaңъs MTF малън azraar, oпың ucun MTF-ның војънъд aңly attar la azralън tartъrар kerek.

3) Turgun oorudъ kizi de, øskø dø тъndular tarkadъp çajarъnaç ajavas, ajdarda MTF малън kiceer kørørgø тьндъј eezi çygarar kerek;

a) Tuura ulustъң малън ceden-kazagazъna øløn cedenine kidirves kerek, zaza onoјър-ok tuurartъnaç kelgen attu ulustъң adън fermanъң çerine çuuktatvas kerek;

в) kazaga cedenende øskø mal tutvas-koj, cocko;

v) karulъck ijterdi tyšte vuuda tudar;

g) mal kijneç çyreten vrigada, uј saajtan-la vozu azrasyлар, øskø malga тъң çuuktavas kerek.

4. Kolhozniqtardъң ørøkø тоозъna војъндагъ turgan maldъ voш (çada-gaj) cedeneç çygarъp, vastъrъp tenitpes kerek.

5. Kolhozty kedyre ucastkalap, vølyyr kerek, ucastka тоозъna aldъnaç upolnomocennъј tudar kerek, ol upolnomocennъј ørø ajdylgan mero-prijatijalar aajъnca turgun oorudaң korulanarън kiceenip turar ucurlu.

Ajlandъra çatkan çurttardъң, ol emeze hozjajstvolordъң малъna turgun ooruu vazalъp, tavъlyp turgan tuшта kolhoz, ol emeze sovhoz turgun oorudaң argalanar ucury

1. Војънъң малън turgun ooruu çukan çerge çuuk kavъrvas kerek, ol tuzunda çuugundagъ turgun oorulu sezikty çerdenç maldъң odorloor çerin uradar kerek.

2. Sugadън vaza vaъka aңly çerdenç çazajla maldъ cek vaъka sugarъp turar kerek.

3. Turgun oorulu, sezikty çerdinç çurt hozjajstvozъnaç çoon uј mal, cocko, kojъ, sadъp alvas kerek, sezikty çurtaң arъ veri çygarvas ta kerek, ol turgun oorulu øjdø uktu vukalarъna tizi mal koшvos kerek.

4. Turgun oorulu çerdenç: øløn, salam, veletegen azral ekelip, voјънъң малън azravas kerek.

5. Mal kazagazъna kirvej, maldъң aldъnaç çyrgan төzøgine, øtøgine vasvaj evirip çyter kerek.

6 Turgun ooruly sezikty çerdenç, maldъң çaш terezin, et, syt, tyk, cockoның çalagazън çygarvas kerek.

Turgun oorulu çerdiñ војында тыңајда аргазың ведреп, корулаһар кичеер учурлу

а) Ол тургун оорulu çerdi profilakticeskij zona деп ајландыра 20-20 километр çerге евреде вөктөнір çat, ол коорулаһар вөктөгөн çerдең војыһың-да малың (туура) азыра сығарғас тыстыһаң өскө (çerdin) çуртың малың-да кидирбес.

в) Ол тургун оорulu вөктөгөн çeri ајдудың маль өдөр трак çол иси болзо, ол çол вөктөлір çat, ол вөктөлгөн çoldordың (учуна) вазыһа dosko ағаş kadajla, doskodo висир çat, канайда евірір çыretenin.

в) Ол тургун оорulu өјинде ајландыра çatкан çуртка çар салыр çat, тургун оору канса krely воһыр турған, оһы канайда çок edip toktodoton евін vedrep, кичеер турған.

г) Çава çанындағы çуртар çatкан çурт ол коруланған çerге козо киир турған болзо, мал емдеер емси кизидең çөв çок.

1. Turgun оору çығар тындуларды сығарғас;

2. (Кемçили) кемçили азрал арғы вери тартығас.

3. Ол өјге тургун оорulu çerде вазар јармарка (вөктөлөр).

Sovhozto, ol emeze kolhozto turgun оору тавыла, канды керекты ев арга ла өткыреи

1. Sovhoztyң, ol emeze kolhoztyң vastra çуиһында малдың су кадығың кичеер емдеер кизи ле козо озо ваşтар тыңды ј сурактар çуузер:

а) хозјайствоһыңаң тургун оору таркар çайывазың деп, озо азыңдыра ајландыра çуртка bildirter;

в) коруланар granitsa çer temdekteei;

в) малдың odorloor çerin өскөтөи;

г) евре çыrer çол сығарары;

д) малдың sydin (çаş) sij produktazyң keregine tudary;

е) көстөр алдыһаң ваşка ispolnitelder-le brigadalar tudыр сығарар, бу меропријатияларды алдыһаң ваşка өткыреге.

2. Канды мера ла аргаданыр турғаның, ајландыра çatкан çуртка çарлаар. Рајондоғы малдың су кадығың кичеер, емдеер турған кизи угузары ла ајмакисполком çар (салыр) сығарыр çat, ол хозјайство-ва, ol emeze punktava турғун оорудың sezikty деп, алдыһаң ваşка турғузу сығарыр çat, канды мера ер аргазы ла өткыretenin ozo азыңдыра karantin турғузуп çat.

3. Қарантига кирген хозјайство, ol emeze көдыре çурт мал докторыһаң çор çок:

а) мал өлтырбес;

в) малдың terezin, tygun, кыһың, edin туура çerге сығарғас;

в) odorgo мал сығарғас;

г) өлөң, salam малдың produktazyң (myys, søök, tujgak neeme өскө дө çуивас);

д) тургун оорulu çerдең туура сығарыр иј, мал, koj, ecki, цокко çузың çуур куş satғас;

е) тургун оорulu çer өткыре оһың odorың азыра, малды өлтыреге, ol emeze өскө çурт хозјайство ајдатғас;

z) turgun oorulu hozjajstvoğa turguzala ajmaktagь maldың doktorьn aldьrarga kerek argazьn bedrep emdeerge, malga privivka ederge kerek volьp aяabastаң maat çok.

Ol syti kanajdar turgun oorulu çurt hozjajstvo

1. Çaпьs ørødø ve, ol emezø bir kanca ørøkødø turgun ooru tавьlgан volzo, ol aяьldьn sydin tuura сыgarardan volgoj, syt urar çerge de urdurvas

2. Syt urar punktаr turgun oorudaң karantinlu tuzunda pasterizatorlar. çazalvagan volzo, turgun oorudaң sezikty çurta ol øige syt urar punktь vøktøp çat. Syti išteerge urarda volzo, izide le 80 gradus Tselsijaga çetre 3 minut øtkøncø.

3. Sarçu zavodьnaң oврать çurtka tarkadьp berer volzo savadьn kajnatkan suu la çuna la, oвратьн voььn 80 graduska çetre izide le berer.

4. Kiziniң kursаgьna vaza mal azralьna kozor syti 80 gradus Tselsija çetre izider, ol emeze kajnadар.

5. Sarçu zavodь turgun oorulu çerde turgan volzo, tuura kadьk çerlerden ol zavodko syt kelip turgan volzo, oвradьn çana berze de 3-ci vølykte aяdьlgаньn vudьrele berer.

6. MTF маль turgunaң oorup turgan volzo, onьң pasterizovanьj sydineң sarçu eder.

Turgun oorulu çerden veletelgen maldьn azьralьn, vaza çaş produkтапь arь veri сыgarvaj, mьnajda ederkerek.

1. Kanca sadatan artьktu azьralьn sovhoz, kolhoztoң urada, mal çyrves çerge tudar kerek. Turgun ooru tавьlza da, onдьj çerdegi azraldь, turgundu çerdi tavartpaj алparьp satsa-da kem çok.

2. Maldьn çaş produktalarьn—tere, tyk, myys, tujgak onon-do øskø nemeni, mal kazagazьnaң urada øskø tujak çerge çaantajьn vekter turar kerek. Turgun ooru tавьlgан kijinde, oo yzeri produkта salvas kerek, salza da vaza vaška çerge salar kerek. Onoьjьp turgun oorudaң ozo vaška salagan nemege turgun ooru øjdø yzeeri (neme) çaş produkта kozulvagan volzo, ol azьjdagь çatkan nemeni satsa tuduu çok.

Turgun ooru tавьlgан kijinde ne le kolhoznik, taпьnaң çatkandar neni eder ucurlu

1. Malьn cedeniң tьštьna сыgarvas, (vorotazьna) ceden ezigine „turgun ooru“ var dep vicigen dosko (çalbak agaş) kadaar.

2. Maldь sugarza da voььnьң cedeniniң icine sugarar, kolodets çok volzo, suudь көnøk lø tazьp, ol emeze tartьp ekeliр sugarar.

3. Turgun ooru tuzunda cedeneң øløndi, salamdь, øtøkti, tovraktь сыgarvas.

4. Mal, tere, et, tyk satpas.

5. Ijti vuuda tudar, kojlorдь, cockolorдь, kuštь vaza cedeneң сыgarvas.

6. Voьь øskø ulustьн ceden kazagazьna kirves, vaza øskø ulustь voььnьң ceden kazagazьna vozotpos.

7. Karantin acьlgан soondo oorugan çazьlgан maldь yyrine kozor-

oň ozo oorugan maldың terezin kreolin la akşы unala, tuǵaktarыn eǵet-le syrter.

8. Воjынь cedenin arulap, korondu em le korondop, kazagazынь eǵegin erteer kerek. Bu išti maldың su kadыǵыń kiceep, emdep turgan kiziniń kol salaazy-la tkyrer.

Kacan turgun oorudań sezimcikty punktъ oorunnan cek ajrylgan dep ajdar

Sovhoz, kolhoz, baza kolhoznikterdiń, taǵыna atkandardыń, maldarы turgun oorudań azylgan kijnde kazaga cedenin akşы arutap, dezinfeksija etken soondo turgun oorudań ajrylgan dep ajdar.

Dezinfeksijaga akşы azaar neme.

1. Formalindъ bir litr suuga 20-30 gramm kozor.

2. Bir litr suuga 10-20 gramm edkij natr kozor.

3. Xlorньj suu.

Ancadala etki akşы uguzы ok eder neniń ucun deze etkte turgun oorudың uguzы uzaka adar. etki ertep bolvogodыj volzo ol tuzunda akşы uguzы ok volзыń dep myńajda išteer kerek:

Mal kazagazыna urada, kurgak salamdы alvayыń 1,5 metr, kalыń 25 santimetr edip ajar, onың ustyne etki kalыń 1 metr edip cogolo, ustyne kalыń 10 san. edip kumak urar. Ol ok onың kijnde 3 nedelege vojъ kызыр, kyjiр uguzы ogolor.

Kodyre maldы odoorgo сығарar aldыnda bir litr ulu suga 10 gramm edkij natr koşkon sejdem-le unar. Ol maldыńkijneń сығарған ulustың kijmin ne le epseiderin izy suga kaınadыр, uguzыń сығарar.

Bu ero ajdыlgan aajыńca kiceenze, ol tuzunda turgun oorudań cek ajrylgan dep kacan da unutpas kerek.

Kalgancы ucunda (kijnde) turgunыń, oorugan mal azylgan kijnde 14 kono-lo karantindы aсыр at.

Kiziniń turgun oozuзы

Kiziee turgun ooru ugarda azy sorыv azyra kolыń ara tьrmangan er azyra, ooru mal-la turuzыр turgan kizee ugar, baza ooru ujdың cij sydyn icse, ooru ujdың sydinen etken pыştayыń, saruuzыń ize, turgun ooru ugar.

Kizi turgun oorudań oozuza, 3—6 kyneń kijnde turgun ooru ukan eri torsop сығar. Ol oorugan kiziniń cinezi сығыр, oozы kurgap, edi izip, vazы ooryr turar. Oorudың ukan korony, kanga tsө, maldың oozыndaǵy ilсырыk ovolockazыna kan torsoktyj, koldыń, butыń, savarlarыńdy ortozыna torsok cibirtkender сығar.

Ol tuzunda ooru kiziniń kыrsak ciр kyun ok volup, tili vastra, тың tizip, oozыna aman сыт сытаныр turar, aсыktap kergezin, kyuni vulganыр, kusturup-ta turar, arazynda тың сыkaktap at, onon solunыр uc kijniń kijnde сысыр volvoj (тырктadыр) turar. Bir arazynda kөp anь emegen ulus la valdar turgun oorudań ooryр at, oorugan kijnqe terezineń bazalur, an-

cadala savarlarınyñ ortoznañ syğyr çat Onoñ ulanutaajly oğozok cibirtkender volup çat, aruznda tsynga ooru tuzundagyzyn sylar kömejlerineñ kan agyr çat.

Kiziniñ turgun ooruzyñ көр uguny nedeliden ötpös, as çarym nedeliden ödup, çat çaan uluska korkuzyñ çok. Ancadala ook emcek baldarga katu volyr çat.

Mınyñ ucral var volgon, kacan көр oğos valdar turgun oorudan ooruñ la, ölyp turgan 8 prots. çedip onoñ ödup-te turgan var.

Kiziniñ turgun oorudan koorulañar, argalanar mınyñ: kursakka kozor sytti kajnadar ucurlu, turgun oorulu çerde kadık (suzak-ta) maldın dın kajnadyr icer.

Turgun ooru tavlyr vazalyr turar tušta kazı la kiziden ne kerek:
Hozjajstvodo turgun ooru tavlyza, turgunga tuñej vydyly-de öskö ooru volzo, maldın eezi turguzala ooru tavlyr turu dep kerek vaşkarır turgan çerге, ol emeze maldın doktorına-va feiñşerine-ve uguzar kerek, uguskan kijnde olordon kizi kelgence:

a) voıynıñ cedenineñ uj maldı la sockolordı sygarvas;

b) voıynıñ da çijir kursagına, maldın azralına da kozor sytti-de, çaçij produktanı da koşpos kerek.

2. Mal kydup turgun malcy, kydup turgan malnda turgun ooruga tuñej-de oorudı bilze-le ol-lo tarıyn sovhoztıñ direktorına, kolhoztıñ pravlenijazına, çurt sovetke, maldın eezine ajdar, kydup turgan mal vaşka, vaşka yurly volzo, ooru maldın eezi, mal çyrgen yuryneñ oncozyn ajır alar.

3. Çurt-sovet; ol emeze militsija, turgunañ oorugan mal eezineñ, ol emeze turgun ooru tavylan punktıñ (çar) til alar la turgun ooru tavlyr turu dep, vcastkovıj ajmaktagı maldın doktorın va, feldşerine ve, vaza uguzu til berer argazyn vedter, kadık maldañ ooru seziktyyn vaşka ajır salar kerek, kadık maldañ uradyr çuuktaşvazyn dep vaşka volyr turguzar kerek.

Turgun oorudı ordı la çok eder çenyzi kanajda volyr çat

Turgun ooru tıñ çaan çuğuştı ooru ucun (kapşagaj) tyrgen tarıkar, çuguzır çat. Turgun ooru la tartızır turuzatan tös arga mınyñ meroprijatija volyr çat, ooru maldı cedeneñ sygarır, vastıvıj vaşka vöktöör kerek (karantinlap) maldañ alatan çaç sij produktaların arı berı sygarza, onoñ ulam turgun oorudın çuguzı vaza tarkar çat, onıñ ucun onıñ produktalardı sygartıj, vaza ol turgun oorulu ejde vöktöör kerek. Turgun ooru vaza öskö oorularga tuñej, çaman çut çylda, mal vaza tıñ kyğlyr çat, (stixijnyj vedstvija) volyr. (Stixijnoj vedstvija) oorular la turuşkan sylar oncozı tekşi organizovano turuzır kiceeze, turgun oorudı çok eder. Bu öreği ajdylgan aajınca kiceenbej, tan aldında emdeze, virde tuza volbos. Onıñ ucun turgun oorudı çok eder, mınyñ meroprijatija la işteze, tuzalu volor:

1. Ozo azyndra çurtıñ turguskan plan aajınca. 2. Ol plandı turguskan aajınca kyjalta katu çok distsiplina la turuzar. 3. Voı voıy açyktazır

plan aajьna turguskan turguzuun vudyрvej turganьn karuuna turguzur turza. 4. Воj воjь mөrөjlөzip, ol mөrөjlөşkөn mөrөji kanajda vudyр turgan kijin—ucun көрөp turza. 5. Ispolnitel ulus aldьnan vudyрer çakьlta aajьna izin, kьjalta çok, vudyрur turar kerek. Bir vөlygi turgun оорulu maldь emdeerine volьzar, екinci vөlygi vaška ajьrgan maldьn kijnen çyрer, baza bir vөlyk ulus, baza bir vөlyk ulus çurtka rturgun оору kijdir-bezin kiceep korulanar.

■ Turgun оору тавьларьla-la kolhoz, sovхозко çaan сыгьm volgolokto, oncozь tekši kiceep turuška, turgun оорудь çөnil çok eder.

ИИС. № 1413

Ответредактор Сыркашев И. А.

Техредактор Суразаков С. А.

Сдано в прозводство 21/V-1934 г.

Подписано к печати 5/VI-1934 г.

Печатных знаков в 1 п. л. 80.000

Формат бумаги 72X105₃₂

Наряд № 425.

Тираж 1500 экз.

Объем 1 п. л.

Облито № 1056.

г. Ойрот-Тура, типография имени Клары Цеткин, филиал ОГИЗ'а

21011

Ваазь 20 акса
Цена 20 коп.

Алт.
3443

На айротском языке
ЯЩУР
Перевод Ченышева М. Н.